

บทความวิชาการ (Academic article)

แกน:ความเชื่อ พิธีกรรมและภาพสะท้อนในสังคมยุคใหม่
ในบริบทพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทยและสาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว

Thaen: Beliefs rituals and reflections in modern society in the context of the
northeastern region of Thailand and the republic Lao PDR.

สุกัญญา โพธิ์ทอง¹ และ เฉลิมศักดิ์ บุตรพวง^{1*}

Sukanya Phothong¹ and Chalermasuk Boodphuang^{1*}

วันที่รับบทความ (Received) วันที่ได้รับบทความฉบับแก้ไข (Revised) วันที่ตอบรับบทความ (Accepted)
10 มกราคม 2567 6 มีนาคม 2567 6 มีนาคม 2567

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมในบริบทพื้นที่ประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งใช้ข้อมูลที่เผยแพร่ในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ (หนังสือ นิตยสาร) และสื่อออนไลน์ (Facebook และ Youtube) ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลในระดับทุติยภูมิขั้นที่ 1 ที่อยู่ในฐานข้อมูลในระหว่างปี พ.ศ.2552 – พ.ศ.2566 และวิเคราะห์ด้วยวิธีทางมนุษยวิทยาและคติชนวิทยาจากพื้นที่ประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พร้อมนำเสนอด้วยวิธีการพรรณา ผลการศึกษาพบได้ 3 ประเด็น ดังนี้ 1) แกนกับความเชื่อที่สอดคล้องพิธีกรรมดั้งเดิม 2) ความเชื่อแกนในบริบทพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว 3) ความเชื่อแกนในสังคมยุคใหม่ โดยสะท้อนในวิถีชีวิตของคนสองฝั่งแม่น้ำโขงโดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา เช่น การแห่บั้งไฟเพื่อบูชาแกนในการขอฝน การให้แกนเป็นตัวแทนทางความเชื่อในการรักษาโรคและปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย การให้แกนเป็นสัญลักษณ์แห่งความศรัทธาและเป็นสิ่งที่เหนือธรรมชาติที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีตเรื่อยมา จนถึงยุคปัจจุบันเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องแกนที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในวิถีชีวิตของผู้คน

คำสำคัญ : ความเชื่อและพิธีกรรม, แกน, ภาพสะท้อน, สังคมยุคใหม่

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University

*Corresponding author email: Chalermasuk Boodphuang

Abstract

This article aims to study beliefs and rituals in the context of Thailand and the Lao People's Democratic Republic. which uses information published in print media (story books Story books, legend books, articles, journals) and online media (Facebook and Youtube), which is the first stage of secondary data collection. that were in the database between 2009 and 2023 and analyzed using anthropological and folklore methods from the areas of Thailand and the Lao People's Democratic Republic. Ready to present in a descriptive way. The results of the study found 3 issues as follows: 1) elves and beliefs that are consistent with traditional rituals 2) elves beliefs in the context of the northeastern region. Thailand and the Lao People's Democratic Republic 3) Than beliefs in modern society It is reflected in the way of life of people on both sides of the Mekong River, especially in the northeastern region of Thailand and the Lao People's Democratic Republic. In matters related to nature and traditions that have been passed down from generation to generation, such as the procession of rockets to worship the elves to ask for rain. The elves are believed to be agents of healing and warding off evil. Giving elves is a symbol of faith and is a supernatural thing that has been passed down from the past until the present that still remains in people's way of life.

Keywords: Beliefs and Rituals; Thaen; Reflection; Modern society

บทนำ

แถบ:ความเชื่อ พิธีกรรมและภาพสะท้อนในสังคมยุคใหม่ในบริบทพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งได้ทำการศึกษาค้นคว้าในแง่มุมของ “ความแตกต่างในบริบทของแถบ” ว่าด้วยเรื่องความเชื่อคือธรรมชาติพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับแถบ และมีความเชื่อว่าแถบนั้นเป็นเทวดาผู้มีอิทธิฤทธิ์มากหรือถือเป็นผีแห่งในแง่มุมของการเป็นบรรพบุรุษที่เป็นผู้ให้กำเนิดมนุษย์และสรรพสิ่งบนโลกใบนี้ รวมไปถึงสะท้อนในแง่มุมของการปกป้องรักษาดูแลคุ้มครอง โดยสามารถที่จะดับทุกข์เข็ญหรือทำลายล้างอุปสรรคทั้งปวงให้ออกไปจากชีวิตได้ อีกทั้งยังสามารถที่จะช่วยเหลือมนุษย์ที่เดือดร้อนจากเรื่องต่าง ๆ ได้เพียงแค่มีกการบูชาหรือขอพรจากแถบนี้อย่างไรก็ตามความเชื่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เรื่องแถบแต่ละประเทศก็จะมี ความแตกต่างกันออกไป การรับรู้เรื่องราวของแถบรับรู้ผ่านส่วนใหญ่จะผ่านพิธีกรรม นิทาน ตำนานต่าง ๆ ความเชื่อเรื่องแถบสะท้อนเรื่องราวทาง ความเชื่อ พิธีกรรมและศาสนา ซึ่งการเคารพบูชาประเพณีปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้ ก็เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ เพื่อความสงบสุขและความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สินของตนเองและสังคม

พญาแถบมีบทบาทสำคัญต่อผู้คนเป็นอย่างมาก ซึ่งในความเชื่อของผู้คนก็มีทั้งแถบที่ดี (ให้คุณแก่ผู้บูชา) และแถบไม่ดี (มาเพื่อลงโทษผู้ทำผิด) ถือว่าเป็นการทำหน้าที่ของการสร้างและหน้าที่ของการลงโทษ ส่วนในกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว จะมีการแสดงออกต่อพญาแถบด้วยการสักการะบูชา เช่น การเคารพบูชา การรำถวาย การขอน้ำขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลเพื่อทำไร่ทำนา ปลูกข้าว รวมไปถึงให้ช่วยเหลือยามเดือดร้อนหรือเจ็บป่วย

ความเชื่อของพวกเขาที่มีต่อพญาแถน “ผีแถน” หรือ “ผีฟ้า” ตามความเชื่อของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทย-ลาวนั้น คือพระเจ้าสูงสุดมีศักยภาพสูงสุดในโลกและจักรวาลในเรื่องการสร้างดินน้ำลมไฟและสรรพสิ่งทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตในโลก (ประยงค์แสนบุราณ, 2555, หน้า 6-7) เมื่อกล่าวถึง แถน หรือพญาแถน ก็มีหน้าที่รับผิดชอบแตกต่างกัน เชื่อกันว่า แถนมีตัวตนจริง แถนมีอิทธิฤทธิ์มีอำนาจมาก อำนาจของแถนทำให้ฝนตก น้ำท่วม ฟ้าร้อง ลมพายุ แถนสามารถทำให้เกิดอะไรขึ้นก็ได้ ทำให้เกิดภัยพิบัติ ทำให้คนตายก็ได้ ทำให้คนเจ็บหายเจ็บก็ได้ ส่วนรูปร่างหน้าตาของแถนไม่มีใครรู้ว่าเป็นอย่างไร หน้าที่ของแถนคือ ดูแลชาวโลก ช่วยเหลือผู้คน รักษาคนป่วย ดูแลผีบ้านผีเรือน ลงโทษคนที่ไม่ดีก็ได้

ทั้งนี้ แถนในความเชื่อและพิธีกรรมในพื้นที่ประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ความเชื่อเรื่องแถนเป็นความเชื่อที่สำคัญสำหรับคนในพื้นที่ประเทศไทย และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” โดยพิจารณาจากมุมมองของคนในพื้นที่ต่าง ๆ เกิดจากการหยิบยกเอาวัฒนธรรม พิธีกรรม บางอย่างขึ้นมา เพื่อให้ความหมายและคุณค่าผ่านวิถีปฏิบัติใหม่ ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์หรือบริบทใหม่ หรือมีการสร้างให้เข้าใจง่ายมากขึ้นในความหมายแบบใหม่ (ไอยเรศ บุญฤทธิ์, 2561, หน้า 5-6)

เนื้อหา

แถนกับความเชื่อและพิธีกรรมดั้งเดิม

ความเชื่อ คือ การยอมรับนับถือในหลักการอย่างใดอย่างหนึ่งเช่นเชื่อในคำสอน เชื่อในบุคคล ความเชื่อเรื่องเทวดาอารักษ์ เช่น รุกขเทวดา เจ้าทุ่ง เจ้าท่า เจ้าป่า เจ้าเขา พระภูมิเจ้าที่และมีประจำเมืองวิญญาณเหล่านี้มีความเชื่อว่าเป็นผู้ดูแลในสถานที่ต่าง ๆ มีความเกี่ยวข้องกับสถานที่นั้นมานานและยังไม่ไปจากที่นั้นยังคงดูแลรักษาอยู่ เป็นต้น สำนักงานราชบัณฑิตยสภา ให้ความหมายกับคำว่า พิธีกรรม เป็นคำนาม หมายถึง การบูชาหรือแบบอย่างหรือแบบแผนต่าง ๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา และ กรรมส่งเสริมวัฒนธรรม (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2554)

A.R. Radcliff - Brown นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ กล่าวว่า พิธีกรรม ความเชื่อและเทพนิยายต่าง ๆ เป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนา ซึ่งมีหน้าที่เสริมสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม พิธีกรรมช่วยเสริมสร้าง “อารมณ์ร่วม” (Collective Emotions) และช่วยควบคุมความประพฤติของสมาชิกสังคมให้อยู่ในกรอบของจารีตประเพณี ส่วนการตอบสนองความต้องการด้านจิตใจนั้น เป็นหน้าที่รองลงมาของพิธีกรรม (ยศสันตสมบัติ, 2537 หน้า 29)

คำว่า “พิธีกรรม” งานที่จัดขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผน มีขั้นตอนที่ชัดเจนตามลัทธิความเชื่อ ตามขนบธรรมเนียมประเพณีเพื่อให้เกิดความเรียบร้อย หรือเพื่อให้เกิดความขลังความศักดิ์สิทธิ์ ตลอดถึงความเป็นสิริมงคล ส่วนคำว่า “กรรม” เป็นคำนามเช่นกัน หมายถึง การงาน การกระทำกิจกรรม เมื่อนำ 2 คำมารวมกันเป็นคำว่า “พิธีกรรม” มีความหมายว่ากิจกรรมหรือการทำงานที่ทำอย่างมีแบบแผน มีขั้นตอนที่ชัดเจน มีความเรียบร้อยสวยงาม ทั้งก่อให้เกิดความขลังความศักดิ์สิทธิ์และความเป็นสิริมงคลต่อผู้ประกอบและผู้เข้าร่วม (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2554, หน้า 195)

ตำนานพญาแถนก็มีเรื่องเล่าที่เล่ากันไว้มากมาย โดยมีการเชื่อมโยงไปถึงสัตว์หนึ่งชนิด นั่นคือ “คันคาก” หมายถึงคางคก ตำนานนี้มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่ง พญาแถน เทพเจ้าแห่งฝน เกิดโกรธเคืองมนุษย์ จึงแกล้งไม่ให้ฝนตกนานถึง 7 เดือน สร้างความเดือดร้อนให้ทั่วทุกหย่อมหญ้า ทั้งมนุษย์และสัตว์ต่างล้มตายเป็นจำนวนมาก สัตว์ทั้งหลายที่เหลือรอดชีวิตจึงมาชุมนุมกัน ทหาวิธีที่จะปราบพญาแถนก่อนที่จะตายกันทั้งหมด และได้ส่งพญานาคผู้มีพิชไปปราบกับพญาแถน แต่ก็ต้องพ่ายแพ้กลับมา พญาต่อพญาแถนที่มีพิชเช่นกันยกไปอีก ก็พ่ายแพ้กลับมาเช่นเดิม

พญาคันคากจึงขออาสา และวางแผนในการรบโดยใช้ปลวกก่อจอมปลวกขึ้นไปจนถึงเมืองพญาแถน เพื่อเป็นทางให้ทัพต่าง ๆ ขึ้นไปได้ มอดได้รับหน้าที่ให้กัดตามอาวุธของเหล่าพญาแถนที่ทำด้วยไม้จนหมด แผลงปองและตะขบได้แอบเข้าไปซ่อนอยู่ตามเสื้อผ้าของกองกำลังพลพญาแถนแล้วปล่อยพิช ในที่สุดพญาแถนก็ต้องยอมแพ้ ทำสัญญาสงบศึกกับพระยาคางคก โดยมีข้อตกลงในสัญญา 3 ข้อ คือ

1. ถ้ามนุษย์จุดบั้งไฟขึ้นท้องฟ้าไปเมื่อใด พญาแถนต้องสั่งให้ฝนตก
2. ถ้าได้ยินเสียงกบเขี่ยคร้อง ให้รู้ว่าฝนตกลงมาแล้ว
3. ถ้าได้ยินเสียงสนุน ซึ่งเป็นเสียงของแผ่นทำเสียงชนิดหนึ่งใช้ติดที่หัววาว ให้ฝนหยุดตก เพราะจะเข้าฤดูเก็บเกี่ยวแล้ว ทำให้บั้งไฟกลายมาเป็นสัญลักษณ์ของการขอฝนจากพญาแถน และเมื่อใดที่มีเสียงสนุน ชาวนาที่หลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดินก็จะได้ลิ้มความทุกข์ยากลง เตรียมตัวเก็บเกี่ยว (โรมบุนนาค, 2566)

พญาแถน หรือพญาคันคาก ก็ยังมีปรากฏอยู่ในนิทานปรัมปราที่ชาวอีสานเล่าต่อกันว่า ณ เมืองอินทะปัตถานนคร มีพญาเอกราชปกครองประชาราษฎร์ด้วยหลักทศพิธราชธรรม เคารพและบูชาพญาแถนอยู่เสมอ ต่อมาพระมเหสีมีพระโอรสชื่อพญาคันคากมีรูปโฉมอัปลักษณ์ผิวพรรณตะปุ่มตะป่ำคล้ายคางคก แต่ด้วยความเพียรพยายามปฏิบัติธรรม เป็นผู้ทรงทศพิธราชธรรมและขึ้นครองราชย์ในเวลาต่อมา ทำให้บุคลิกภาพแปรเปลี่ยนมีรูปโฉมงดงาม ประชาชนเคารพยกย่องสรรเสริญ จนลืมนบวงสรวงพญาแถน ขณะเดียวกัน ณ เมืองเชียงเหียนอันมีพระยาขอมเป็นเจ้าครองนคร ซึ่งมีธิดาที่สวยงามชื่อนางไฉ เป็นที่หมายปองของท้าวภักดิ์ซึ่งเป็นโอรสของพญานาคแห่งแม่น้ำโขง แต่ก็ปรากฏเหตุการณ์บางอย่างซึ่งท้าวภักดิ์เสียชีวิตเพราะนางไฉทำให้พญานาคโกรธมาก และใช้อิทธิฤทธิ์ล่อมเมืองเชียงเหียนจนล่มจม แม้มีนายผาแดงพานางไฉขึ้นนั่งบนหลังม้าลิกหนีจนพ้นอันตราย แต่พญานาคก็ตามทันและใช้หางตวัดทำร้ายจนนางไฉเสียชีวิต ฝ่ายพญาแถนรับรู้เรื่องราวจึงไม่ยอมให้พญานาคขึ้นไปเล่นน้ำในสระโบกขรณีบนฟ้า น้ำในสระดังกล่าวจึงนิ่งไม่ล้นหรือกระฉอกลงสู่พื้นดินเช่นเคย จึงทำให้บังเกิดความแห้งแล้งแก่โลกมนุษย์และสรรพสัตว์ ดังนั้นพญาคันคาก (คางคก) จึงยกทัพไปรบกวณพญาแถนและบังคับให้พญาแถนปฏิบัติเช่นเคยทุก ๆ ปีและทุก ๆ เดือนหก ซึ่งพญาแถนก็ยินยอมโดยให้พญานาคขึ้นไปเล่นน้ำที่สระโบกขรณีเช่นเคย โดยมีเงื่อนไขว่าต้องการฝนตกเมืองใดให้พญาคันคากส่งบั้งไฟไปบอกเมื่อนั้น พญาแถนก็จะปล่อยฝนมาทันทีและตลอดเดือนเพื่อให้เกษตรกรได้ทำนาและเพาะปลูกตามฤดูกาล (กัลยา จันทรารักษ์, 2553)

นิทานข้างต้นนี้จึงเหมือนการตอกย้ำความเชื่อเรื่อง ฟ้า ขวัญ เมือง ของกลุ่มชนลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งจะต้องจัดบุญประเพณีบั้งไฟทุก ๆ ปี และเป็นที่อัศจรรย์ใจของทุกคนว่า เมื่อจุดบั้งไฟในวันใด ตอนเย็นของวันนั้นฝนจะตกทุกครั้งไป ก็จะเห็นได้ว่ามีเรื่องของการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดและถือให้สายฝนหรือน้ำ เป็นสิ่งสำคัญของมนุษย์และสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นบนโลกใบนี้ หรือถ้าหากขาดน้ำก็จะมีสิ่งมีชีวิตบนโลกใบนี้

ความเชื่อเกี่ยวกับแกน ยังมีการเกี่ยวข้องกับ “พิธีกรรมลำผีฟ้า” โดยการพอนรำกันนั้น ก็เพื่อเป็นการทำให้คนไข้มีพลังจิตในการต่อสู้กับการเจ็บป่วย มีอารมณ์ผ่อนคลาย ความตึงเครียด จิตใจปลอดโปร่ง ไร้วิตกกังวล และสร้างจิตสำนึกด้านความกตัญญู เป็นคตินิยมของวัฒนธรรมไทย ซึ่งได้สืบทอดต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณี จะเห็นว่าผีฟ้าเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจมนุษย์ โดยมีคติเตือนใจว่า คนไม่เห็น ผีเห็น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคนในอดีตที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ที่แสดงให้เห็นถึงการนำภูมิปัญญา ตำนาน นิทาน เรื่องเล่า ประวัติศาสตร์ ที่นำไปสู่พิธีกรรมต่าง ๆ มาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรม จึงเป็นภาพสะท้อนของสังคมคนไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและคนลาวในช่วงเวลานั้นได้ดี นอกจากนี้ยังทำให้เข้าใจพิธีกรรมของคนไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่คล้ายคลึงกับคนลาว ที่มีทั้งการต่อเติม ปรับปรุง ตัดแปลงและสร้างความหมายใหม่ให้เกิดขึ้น ผลการวิจัยพบว่า “แกน” ในความเชื่อของประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งมาจาก ตำนาน นิทาน เรื่องเล่า และพิธีกรรม แต่มีการเปลี่ยนแปลงตามสภาพสังคมอยู่ตลอดเวลา ถือว่าเป็นความพยายามในการใช้ชีวิตที่จะดำรงรักษา อนุรักษ์ สืบทอดตำนาน นิทาน เรื่องเล่า และพิธีกรรมต่าง ๆ ของคนในปัจจุบัน

ศิริพร ณ ถลาง (2539) กล่าวว่าแกนเป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยก่อนรับพระพุทธศาสนา ผีแกนหรือผีฟ้าผู้เป็นใหญ่แห่งผีทั้งหลาย อาศัยอยู่ในเมืองแกน หรือเมืองบน เช่นเดียวกับบ่อลงกรณ์ อธิพิล (2557) ที่ได้อธิบายถึงผีฟ้าพญาแกน ว่าเป็นเทวดาผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในความเชื่อเรื่องการนับถือผีของชาวผู้ไทย ผ่านพิธีเหยา หรือการเรียกขวัญที่เก่าแก่ที่สุดของคนไทย ที่รับสืบทอดมาจากชาวไทดำ ในแคว้นสิบสองจุไทย ทำให้สถานะของแกนสามารถเป็นได้ทั้งผี และเทวดา

บุญบังไฟ เป็นประเพณีที่เกิดจากความเชื่อเกี่ยวกับแกน เมื่อถึงเดือนหกเริ่มต้นการทำนาชาวบ้านจะจุดบังไฟเป็นการบูชาขอให้พญาแกนบันดาลฝนให้ตกลงมา ประเพณีบุญบังไฟเป็นกิจกรรมร่วมกันของชุมชนอีสานหลาย ๆ หมู่บ้าน หมู่บ้านเจ้าภาพจะปลุกโรงเรือน เรียกว่า ผามบุญ ไว้ต้อนรับชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่น และดูแลจัดหาอาหารสำหรับทุก ๆ คน เช้าของวันงานชาวบ้านจะร่วมกันทำบุญ ประกวดประชัน แห่และจุดบังไฟที่ตกแต่ง อย่างงดงาม บังไฟของหมู่บ้านใดจุด ไม่ขึ้นชาวบ้านหมู่บ้านนั้นจะถูกโยนลงโคลนเป็นการทำโทษ และจะมีการแข่งพ้อนกันอย่างสนุกสนาน และจะมีการแข่งปลัดขิกร่วมอยู่ในขบวนด้วยเสมอ โดยมีความเชื่อว่าเป็นการไล่ผีให้พ้นออกไปจากหมู่บ้านและเร่งให้แกนส่งฝนลงมาเร็ว ๆ (สำนักวัฒนธรรมขอนแก่น, 2559)

ในทางของศาสนาจะมีพิธีกรรมบวชพระและฟังธรรมอันมีสาระต่อกายาคติชนและจารีต “ฮีต 12 คอง 14” ซึ่งปลูกสำนึกแก่ผู้ปกครองบ้านเมือง ภิกษุสงฆ์ และประชาชนทั่วไป เป็นที่นิยมมากของประชาชนจังหวัดยโสธร ร้อยเอ็ด สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี และประชาชนในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว อันเชื่อถือว่าเป็นปฏิบัติบูชาพญาแกน สืบทอดภูมิปัญญาการประดิษฐ์และทดลองบังไฟ เป็นการละเล่นเพื่อเสี่ยงทายและแข่งขันให้สนุกสนานจนเป็นอาชีพ และที่สำคัญคือการสืบทอดธรรมเนียมพระพุทธศาสนาที่เน้นคติชนฮีตคองเพื่อความสามัคคี ทำให้บังไฟและขบวนแห่จึงเป็นภาพลักษณ์ของการบูชาพญาแกนที่เป็นเทพเจ้าหรือเทวดาผู้ประทานฝนให้ตกตามฤดูกาลหรือเป็นเทพยดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะดลบันดาลให้มีฝนตกต้องตามฤดูกาล ทำให้พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์

ความเชื่อแถบในบริบทพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

คำว่า “แถบ” ในความหมายของสำนักงานราชบัณฑิตยสภา (2554, หน้า 126) หมายถึง เทวดาสามารถอธิบายได้ว่าเป็นสถานอยู่เหนือมนุษย์เป็นฐานะที่อยู่บนฟ้า กลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาวเชื่อว่าพระยาแถบมีบทบาทต่อชีวิตมาก ตามฐานคติแต่เดิมได้กล่าวว่า “แถบ” มีลักษณะสองประเภท (ประยงค์ แสนบุราณ, 2555, หน้า 8-9) ได้แก่ แถบหลวง หมายถึง เทพเจ้า ผู้สร้างโลกสร้างสรรพสิ่งในโลก อาจกล่าวได้ว่าสรรพสิ่งเกิดจากพลังการสร้างสรรค์เกิดจากเทพเจ้า และปรากฏตำนานที่กล่าวขาน ปรากฏเป็นนิทานเรื่องขุนบรม ได้กล่าวถึงแถบฟ้าขึ้นพงศาวดารล้านช้างเรียกว่า พระยาแถบหลวง หรือแถบฟ้าขึ้น มีความหมายตรงกัน คือ พระยาแถบคือเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่สูงสุด ตามฐานคติความเชื่อของชาวไทยและชาวลาว เป็นต้น และลักษณะที่สองได้กล่าวถึงคือ แถบบริวารเป็นแถบที่มีศักยภาพน้อยกว่าพญาแถบ และเป็นผู้ที่ต้องปฏิบัติตามหน้าที่ ที่รับจากพญาแถบ ในการบัญชา ชาวไทยและชาวลาวมีฐานคติว่าแถบบริวารมีจะมีหลากหลายบทบาทและมีหน้าที่ที่แตกต่างกันออกไป (จตุพล ทองสกุล, 2553, หน้า 55) อีกทั้งยังเป็นความเชื่อที่สำคัญที่สำนึกร่วมสร้าง คนไทยในภาคอีสานและคนลาวเชื่อกันว่า “แถบ” หรือ “ผีฟ้า” คือผีแห่งบรรพบุรุษ เป็นผู้สร้างโลก และให้กำเนิดมนุษย์และสรรพสิ่งบนโลก เพื่อดูแลและรวมไปถึงการปกป้องรักษา คุ่มครองภัยอันตราย คนไทยและคนลาวรู้จักผ่านตำนาน นิทานเรื่องเล่า ซึ่งจะนำไปสู่ประเพณี และพิธีกรรม

แถบฟ้า หรือ พญาแถบ หรือที่ชาวไทยชาวลาวทั่วไปเรียกว่า ‘ผีฟ้า’ หรือ ‘ผีแถบ’ นั้น ตามคติความเชื่อชาวไทย-ลาวมีความนับถือว่าเป็น “เทพ” มากกว่าเป็นผีหรือวิญญาณของผู้ล่วงลับ ชาวไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและชาวลาวมีความเชื่อว่าผีแถบ หรือ ผีฟ้า เป็นเทวดามากกว่าเป็นผี ผีฟ้าจึงเป็นผีที่อยู่ระดับสูงกว่าผีชนิดอื่น ๆ ส่วนแถบนั้นมีความเชื่อว่าเป็นคำเรียกรวมถึงเทวดาและแถบที่ใหญ่ที่สุดคือ “แถบหลวง” ซึ่งเชื่อว่าเป็นพระอินทร์ ผีฟ้าหรือผีแถบนั้นแต่ละพื้นที่มีการเรียกที่แตกต่างกันไป และมีความเชื่อว่า ผีฟ้านั้นสามารถที่จะดับยุคเข็ญหรือทำลายล้างอุปสรรคทั้งปวงได้ และสามารถที่จะช่วยเหลือมนุษย์ที่เดือดร้อนได้ การที่มนุษย์เกิดการเจ็บป่วยนั้นเนื่องจากไปละเมิดต่อผี และการละเมิดต่อบรรพบุรุษ การรักษาต้องมีการเชิญผีฟ้ามาสถิตอยู่ในร่างของร่างทรง เรียกว่า “ผีฟ้า นางเทียน” ในการลำผีฟ้าของชาวลาวและชาวไทยในอีสานนั้น มีองค์ประกอบ ทั้งหมด 4 ส่วนคือ หมอลำ ผีฟ้า ผู้ป่วย และเครื่องคาย

การประกอบพิธี “ลำผีฟ้า” เริ่มด้วยการให้คนป่วยนั่งพับเพียบทางซ้ายสุดของเรือนหรือปะรำพิธี พนมมือถือกรวยดอกไม้ หมอลำผีฟ้ากราบลง 3 ครั้ง แล้วทำพิธีเสี่ยงทายไขว้ว่า พระยาแถบจะลงมาเข้าทรงหรือไม่ โดยการนำไข่มวงวางลงในมือคนป่วย แล้วหมอลำผีฟ้าจะล่ำอัญเชิญแถบลงมา หากท่านลงมาสู่พิธี ไข่มวงจะค่อย ๆ กระทบตัวขึ้น (บางแห่งใช้วิธีผาค้าง) ถ้าแถบไม่ลงมา ไข่มวงจะนอนนิ่งอยู่อย่างนั้น

วิธีอัญเชิญผีฟ้า มีการล่ำเพื่อวิงวอนขอร้องและมีการพ้อนประกอบคลอกันไปกับเสียงแคน ช่วงเวลาที่ผีฟ้าพญาแถบเข้าทรงจะสังเกตได้จากการที่หมอลำมีอาการขนลุก จากนั้นหมอลำก็จะ “ล่ำส่ง” เป็นการล่ำเพื่อหาสาเหตุของการป่วย เมื่อทราบสาเหตุแล้วจะมีการ “ล่ำปั่ว” กล่าวขอโทษที่ทำไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จึงแต่งคายเพื่อขอขมา และขอให้คนป่วยหายจากโรคที่ได้ทำผิดผีไป ช่วงนี้จะมีการพ้อนประกอบ โดยหมอลำผีฟ้าจะพ้อนก่อน แล้วบริวารของผีฟ้าก็จะพ้อนตาม ในบางครั้งผู้ป่วยก็จะลุกขึ้นพ้อนตามด้วย ลงท้ายด้วยการ “ล่ำส่ง” คือให้สัญญาว่าจะทำทุกอย่างที่ผีต้องการ เสร็จแล้วหมอลำผีฟ้าจะให้ผู้ป่วยดื่มน้ำมนต์ แล้วเอาด้ายผูกแขนให้

เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีการลำผีฟ้า ปิดท้ายด้วยพิธีสู่ขวัญปิดเป่ารังควาน หมอผีฟ้าจะไม่คิดค่ารักษานอกจากค่ายกครู เพียง 4 บาท ผู้ที่หายป่วยแล้วจะถือว่าเข้าเป็นสมาชิกผีฟ้าโดยปริยาย จะต้องมาร่วมพิธีทุกครั้งที่มีการรักษา ผู้ป่วยรายอื่น ถ้าไม่ติดธุระสำคัญจริง ๆ โดยเฉพาะใน “พิธีลงวงผีฟ้า” หรือพิธีไหว้ครูผีฟ้าที่จัดขึ้นทุกปีในเดือนสามถึงเดือนหกที่บ้านหมอลำผีฟ้า (ชลธิรา สัตยวิวัฒนา, 2561, หน้า 12) ดังมีบทอัญเชิญแกนแทนที่ว่า

“...สารุถ่อนขอพรอนุญาต	บาปอย่าได้เวรต้องอย่าให้มี
ขอหลายให้อ้ายให้	เขยไฮ ให้อ้ายหย่อน
ให้พ่อเขาทอดด้าม	วางให้แกขอ
เชิญพ่อมาแต่หิ้งให้ยอมมาแต่หอไม้แก้ว	โองกว้างช่วงสำบาย
ขอเถิงแกนต้อเฒ่า	แกนลือ ข้าแกนหล่อ
ขอนำแกนท้อฟ้า	แกนเฒ่าพ่อพญา
ขอนำอ้ายจำปาซาชา	ให้ฮีบตวน
ชวนอ้ายมาเลาะเลียบห้อง	คายแพงน้องตั้งแต่ง
มีเทิงขันห้าพร้อม	ขันแปดเทียมมน่า
มีเทิงขัน	แพรวาน้องกะใส่
ไขหน่วยละเบื่อง	ประสงค์ซื้อใส่คาย
เงินค่าได้	พอประมาณสี่บาท
น้องกะเฮ็ดให้ได้	ใจอ้ายผู้ตวนมา
เซินเดออ้าย	ให้ไปเล่าเลียบไฮ้ เขาพันปะ
ให้ไปเล่าเลียบบนา	เขาพันปล่อย
เลาะหว่างทุ่งอ้อม้อง	นาน้อยเจ้าเฮ็ดกิน
คั้นแมนที่ซัดซ้อง	ทางโตบอกร้องแห่น
	คนงามเอ๊ย...”

(สำเร็จ คำโมง. มปป. อ้างอิงใน เอกสารหมายเลข 7 จากการสัมมนาเพลงพื้นบ้านอีสาน ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, 2524)

จากการวิเคราะห์บทอัญเชิญผีฟ้า ผีแกนนั้น พบว่า ความเชื่อคนไทยของชาวอีสานและชาวลาว มีความเชื่อว่าผีฟ้าสามารถที่จะกำหนดการเกิดการตายของมนุษย์ได้ การที่มนุษย์ตายไปขวัญจะออกจากร่างเพื่อไปพบบรรพชน แต่ขวัญจะไม่แตกดับเหมือนร่าง เป็นเพียงการจากไปของร่างแต่วิญญาณยังคงอยู่กับผู้มีชีวิต ทุกคนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน มนุษย์กับธรรมชาติอยู่ร่วมกันอย่างผู้พึ่งพาอาศัยกัน ไม่ใช่ผู้เป็นเจ้าของหรือผู้ควบคุม เพราะมนุษย์เชื่อว่า มนุษย์และธรรมชาติต่างก็เป็นเพียงสิ่งเล็กน้อยในกระบวนการสิ่งต่าง ๆ ภายใต้อัจฉริยภาพเดียวกัน การที่ชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องโลกในอุดมคติ จึงพากันมุ่งทำความดี สังสมบุญกุศล เพื่อจะได้ไปเกิดในโลกพระศรีอารยในกายภาคหน้า

สาเหตุที่มีการพ้อนรำกันนั้น ก็เพื่อเป็นการทำให้คนไข้มีพลังจิตในการต่อสู้กับการเจ็บป่วย มีอารมณ์ผ่อนคลาย ความตึงเครียด จิตใจปลอดโปร่ง ไร้วิตกกังวล และสร้างจิตสำนึกด้านความกตัญญู เป็นคตินิยมของ

วัฒนธรรมไทย ซึ่งได้สืบทอดต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณี จะเห็นว่าผีฟ้า นั้นเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจมนุษย์ โดยมีคติเตือนใจว่า คนไม่เห็น ผีเห็น กลองกึ่งกลองศักดิ์สิทธิ์มักมีในตระกูลผีฟ้าตีเมื่อใดเสียงจะดังไปถึงพญาแถนผีหลวงจะขออะไรก็ได้ทุกอย่าง ให้รักษาคคนในบ้านเมื่อออกเดินทางเพื่อให้ผีฟ้าคุ้มครอง คนไทยส่วนใหญ่รู้จัก “แถน” แต่ในพิธีกรรมต่าง ๆ เพียงเท่านั้น เพราะคนรุ่นใหม่ยังไม่รู้จักพญาแถน เพราะไม่มีพิธีกรรมและไม่มีผู้รู้ อย่างแท้จริงที่จะมาบอกเล่าให้กับคนรุ่นหลัง (จากหนังสือชีวิตไทยชุดผีฟ้าพญาแถน, 2552, หน้า 188)

นาฏพิธีการลำผีฟ้าและอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง “แถน” จึงเป็นการอุปมาตามความเชื่อว่า “บรรพชนผีฟ้าแถนหลวง” ได้ลงมาสิงสู่ ‘ร่างทรง’ เพื่อเยียวยารักษาผู้ป่วยหรือคนไข้ให้มีพลังศรัทธาที่มีต่อแถนและใช้ความเชื่อมั่นนี้ในการต่อสู้กับการเจ็บไข้ของตน ช่วยให้มียารมณณ์อ่อนคลาย ลดความตึงเครียด จิตใจปลอดโปร่ง ไร้กังวลผลจากกระบวนการจิตวิทยาบำบัดของนาฏพิธีลำผีฟ้าและอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแถน นอกจากเป็นการเยียวยาผู้ป่วยโดยตรงแล้ว ที่สำคัญยังเป็นที่ยอมรับสร้างจิตสำนึกแห่งความจดจำรำลึกถึงบรรพชนด้วยความนอบน้อม และเกิดสำนึกแห่งความกตัญญูต่อบุพการีของตนตั้งแต่ยังมีชีวิตอยู่ รักพี่น้องเครือญาติและมิตรสหายด้วยกัน จนกลายเป็น “อุดมการณ์เชิงโครงสร้าง” อันเป็นคตินิยมของกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว ซึ่งได้สืบทอดต่อกันมาจนกลายเป็นจารีต ประเพณี พิธีกรรม และนาฏพิธีที่เคร่งครัด ชาวไทย-ลาว เห็นว่า “ผีฟ้า” (แถน) เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจอย่างมั่นคงที่สุด จึงมีคติเตือนใจว่า “คนไม่เห็น ผีเห็น” สำหรับชาวลาในประเทศไทยนั้น มีความเป็นมาว่านอกจากจะนับถือพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดแล้ว ปัจจุบันก็ยังคั้งนับถือผีแถนกันอยู่ ชาวลาชอบเรียกชื่อควบว่า “ผีฟ้าพญาแถน” โดยเชื่อว่าผีฟ้าพญาแถนเป็นผู้สร้างโลก ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องแถนของชาวลาไม่ต่างจากภาคอีสานของไทย ถือว่าเป็นความเชื่อเดียวกัน ซึ่งแสดงออกทางพิธีกรรมที่สืบทอดจนถึงปัจจุบัน เช่น พิธีเซ็งบั้งไฟเพื่อขอฝนจากผีฟ้าพญาแถน และมีการลำผีฟ้าเพื่อรักษาโรคด้วยเดียวกับภาคอีสานของไทย (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ, 2560, หน้า 2)

ในประวัติศาสตร์ลาว บันทึกที่น่าสนใจว่า เมื่อพุทธศักราช 2030 (ค.ศ.1527) สมัยพระเจ้าโพธิสาลราช (ค.ศ. 1520-1550) พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ได้ออกพระราชอาญาให้ราษฎรเลิกนับถือผีฟ้าผีแถน เพื่อหันไปยอมรับนับถือพุทธศาสนา แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ชาวลาปัจจุบันแม้ได้ยอมรับนับถือพุทธศาสนาแล้ว แต่ก็ยังสืบทอดความเชื่อยำเกรงในผีฟ้าพญาแถน และในชุมชนชาวลาทั่วไปก็ยังมีพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อในพญาแถนอีกมากมายในวิถีชีวิตประจำวันของชาวลา ในวาระสำคัญต่าง ๆ ประจำปี ผีฟ้าพญาแถนยังคงทรงอำนาจและอิทธิพลในทุกพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมในแดนลาว ปรางค์การณณ์ต่าง ๆ ที่ได้นำเสนอมานี้ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นว่า ความเชื่อในเรื่อง “ผีฟ้าพญาแถน” นั้น ไม่ใช่สิ่งเลือนลอย งามายหรือไร้สาระ “แถน” ไม่เพียง ‘ไม่ธรรมดา’ หากมีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์อย่างเป็นรูปธรรม ทรงศักดิ์และอำนาจสูงสุดในยุคสมัยหนึ่งที่แน่นอน (ชลธิรา สัตยวัฒน์, 2561, หน้า 1-4)

สังคมลาวรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับ “พญาแถน” ผ่าน ความเชื่อ พิธีกรรม สังคม นิทาน ตำนาน ที่เป็นทั้งพาจิตใจได้และยังมี “หมอลำผีฟ้าพญาแถน” หรือ รับรู้ว่าแถน พิธีกรรมการบูชาแถน เชื่อมโยงกับเรื่องราวของปู่เยอ ย่าเยอ ที่เป็นบรรพบุรุษที่ชาวลานั้นนับถือ โดยเฉพาะคนหลวงพระบาง ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นภาพแทนของแถนที่อยู่บนฟ้าลงมาช่วยคุ้มครองมวลมนุษย์ และมีความเชื่อว่าจะสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ (อุค้ำ พวงงสา, 2539) พญาแถนเป็นผู้สร้างเป็นผู้ให้กำเนิดเป็นเทพเจ้าผู้ก่อกำเนิดเผ่าพันธุ์และบันดาลให้น้ำฝนแกโลกมนุษย์ ที่สืบทอดวัฒนธรรมต่อกันมาเป็นนาฏพิธีสำคัญในระบบความเชื่อเรื่องแถนของชุมชนไทย-ลาว เป็นพิธีเพื่อการ

เยียวารักษาผู้ป่วยของชุมชนไทย-ลาว ในภาคอีสานของประเทศไทย นอกจากมีหมอลำผีฟ้าและหมอแคนเป็นองค์ประกอบหลักของนาฏพิธีดั้งเดิมแล้วในบทร้องหน้า อีกหนึ่งในองค์ประกอบหลักคือตัวผู้ป่วย การลำผีฟ้าแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ที่เหมือนกันคือในการเชื่อเชิญครูบาเก่าเข้าสิงร่าง โดยผู้ทำพิธีจะต้องสวม ‘ผ้าขืน’ ทับผ้าโสร่งที่ตนนุ่งอยู่ในกรณีผู้ป่วยเป็นชาย หากผู้ป่วยเป็นผู้หญิง ครูบาจะใช้ผ้าแพรหรือผ้าสไบหม่มทับชุดที่ใส่อยู่ การรักษาจัดว่าเป็นช่วงของ “นาฏพิธี” นั้น ผู้เข้าร่วมพิธีจะต้องร่วมพ้อนรำกันทุกคน รวมทั้งผู้ป่วยด้วย ถ้าผู้ป่วยต้องการชมการพ้อนรำก็ค่อยออกจากชบวน แต่หมอลำผีฟ้าจะทำหน้าที่รำต่อไปจนสิ้นสิ้นกระบวนการ ความ จากนั้นก็จะนำเครื่องคายขึ้นไปตั้งบนหิ้งผีฟ้า แล้วก็มาร่วมกันรับประทานอาหาร

แกนในสังคมยุคใหม่

สังคมยุคใหม่ซึ่งที่เรียกกันว่าเป็นยุคโลกาภิวัตน์ ยุคไร้พรมแดนหรือยุคข้อมูลข่าวสารสารสนเทศ เป็นยุคที่มีการสื่อสารโดยทั่วถึงกันอย่างรวดเร็ว มีการหลั่งไหลของวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาโลกตะวันออก หรือวัฒนธรรมตะวันออกก็แพร่ขยายเข้าไปยังโลกตะวันออก เพราะฉะนั้นเพื่อการปรับตัว และเตรียมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม จึงต้องเร่งทำความเข้าใจ และพร้อมรับมือโดยการสร้างประชากรที่มีคุณภาพ จากความหมายของ “โลกาภิวัตน์” ที่ว่าคือ กระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางทำให้เกิดการติดต่อด้านเศรษฐกิจระหว่างประเทศ สร้างตลาดการค้า การแข่งขัน การส่งออก การบริการ การลงทุน และองค์ความรู้เทคโนโลยีร่วมสมัยและเป็นการหลอมรวมความสัมพันธ์ต่าง ๆ ทางด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในทุกมุมโลก ให้เป็นอันหนึ่งเป็นเดียวกันและใกล้ชิดกันมากขึ้นตามแบบอย่างโลกตะวันตก

คนโบราณ มักจะมีกุศโลบายข้อห้ามที่แฝงมาพร้อมกับความเชื่อ เพื่อเป็นการเตือนสติลูกหลานให้ปฏิบัติตัวอยู่ในกรอบของผู้หลักผู้ใหญ่ถึงแม้ว่ายุคสมัยเปลี่ยนแปลงไปแล้วแต่ความเชื่อเหล่านั้นก็ยังเป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน เช่นเดียวกับความเชื่อหรือศรัทธาเกี่ยวกับพญาแถนยังฝังรากลึกอยู่ในวิถีชีวิตของประชาชนถึงแม้ว่าปัจจุบันจะเป็นยุคสมัยใหม่ ซึ่งเรียกว่ายุคดิจิทัล แต่บุคคลทั่วไปก็ยังมีคติความเชื่อเรื่องพญาแถนอยู่ แต่เดิมจะเห็นว่าถ้ากล่าวถึงแถนจะไม่มีใครอยากจะพิสูจน์อะไร พยายามที่ออกห่างจากคติความกลัวเหล่านั้นไม่อยากจะกล่าวถึงหรือเข้าไปเกี่ยวข้องกับแต่อย่างใด ส่วนปัจจุบันจะเป็นยุคที่เรียกว่าทันสมัยทางเทคโนโลยี คติความเชื่อเรื่อง “แถน” ยังปรากฏทุกยุคทุกสมัย ถึงแม้ว่าโลกจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว แต่คติความเชื่อเรื่องแถนก็ยังฝังรากลึกในวิถีชีวิตของกลุ่มผู้คนไทย – ลาวอยู่

เมื่อกล่าวถึงพญาแถน ก็จะมีคติความเชื่อที่เหมือนกัน แต่วิธีการความเชื่อแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย แถนมีการพัฒนาของความเชื่อ และการเคารพนับถือในสังคม โดยพิจารณาจากพัฒนาการเคารพนับถือ จะพบว่าความเชื่อเรื่องแถนยังมีความสำคัญอย่างต่อเนื่องสำหรับคนพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทยและในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อสังคมยังมีความเชื่ออยู่ในแบบไหน แถนก็จะถูกสื่อออกมาในรูปแบบนั้น และข้อแตกต่างของสังคมมนุษย์ทำให้ความเชื่อเรื่องแถนมีการพัฒนาที่แตกต่างกันออกไป ส่งผลต่อสถานะและการเคารพนับถือด้วย จะเห็นได้จากสังคมกลุ่มชาติพันธุ์ สังคมชนเผ่าที่มีความเจริญของเทคโนโลยี และค่านิยมสมัยใหม่เข้าไปมีบทบาทน้อย ความเชื่อเกี่ยวกับแถนก็ยังเข้มข้น หรือคงความดั้งเดิมเอาไว้ จึงนับถือแถน

แบบผี ส่วนสังคมเมืองที่มีการหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรมของพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ก็มีการเปลี่ยนแปลงและปรับท่าทีของความเชื่อเกี่ยวกับแถนไปด้วย

สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทำให้เกิดความเป็น “สังคมโลกาภิวัตน์” สังคมที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันมากขึ้น มีความเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคล ชุมชน หน่วยงานธุรกิจ และรัฐบาล ทั่วทั้งโลก ยุคนี้จึงเป็นยุคแห่งการเคลื่อนไหลของข้อมูลข่าวสารอย่างรวดเร็ว ที่เห็นได้ชัดเจนคือการเชื่อมโยงข้อมูลผ่านสังคมออนไลน์ ขณะที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีพามนุษย์เดินทางไปพบคำตอบของความลึกลับอันหลากหลายบนโลกใบนี้ ความเชื่อบางอย่างเริ่มถูกตั้งคำถาม ศาสนาเริ่มกลายเป็นทางเลือกมากกว่าเส้นทางหลักที่ผู้คนใช้ยึดเหนี่ยวจิตใจ ตัวอย่างหนึ่งคือการสำรวจของ Pew Research Center ในปี ค.ศ. 2021 พบว่า เกือบ 1 ใน 3 ของชาวอเมริกัน (29%) ไม่ได้นับถือศาสนาซึ่งเพิ่มขึ้นมาจากปี ค.ศ. 2007 เกือบเท่าตัว ภายในโลกที่มีวัฒนธรรมหลากหลายแพร่กระจายไปหมด

ผู้คนในสังคมยุคใหม่พยายามเชื่อมโยงตนเองกับวัฒนธรรมที่นอกเหนือจากวัฒนธรรมดั้งเดิมหรือวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตนเอง จากการได้รับประสบการณ์มากมายหลากหลายนี้ทำให้อิทธิพลทางด้านความเชื่อลดน้อยลง เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ความผูกพันหรือผูกติดความเชื่อกับเรื่องแถนของคนรุ่นใหม่จึงเข้มข้นน้อยกว่าคนรุ่นเก่า และในหลายกรณีคนรุ่นใหม่เหล่านั้นก็ไม่ได้รู้สึกเชื่อหรือว่าเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อเรื่องแถนเหมือนคนรุ่นก่อนแต่อย่างใด อีกทั้ง ความเชื่อและอุดมการณ์ของคนรุ่นใหม่แปรสภาพจากการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา การอ้อนวอนขอพร การฟังปาฐกถายิ่งใหญ่และจับต้องไม่ได้ เปลี่ยนไปเป็นความเชื่อที่ว่า ถ้าหากเราต้องการการเปลี่ยนแปลง เราต้องลุกขึ้นมาทำ คนรุ่นใหม่อยากกำหนดชีวิตของตนเอง มากกว่าจะให้ชะตาชีวิตมานำทางว่าพวกเขาอยากจะทำอะไรไปทางไหน

สังคมสมัยใหม่ เป็นผลพวงมาแต่สมัยการปฏิวัติอุตสาหกรรมและพัฒนาการของสังคมทางตะวันตก ผู้คนในสังคมแบบนี้มักยึดมั่นในหลักของเหตุผล ความเป็นปัจเจกบุคคลความสำเร็จเฉพาะตัว ไม่ใคร่อยู่ภายใต้อิทธิพลของประเพณีเท่าใด โดยเฉพาะการครอบงำของประเพณีพิธีกรรมในระบบความเชื่อที่มีอยู่อย่างมากมายในสังคมและประเพณีนั้นเกือบไม่มีความหมายในสังคมสมัยใหม่เลย เพราะคนไม่ใคร่เชื่อถืออะไร ในหลาย ๆ แห่งที่เดียวที่บรรดาประเพณีพิธีกรรมที่มีอยู่นั้นหาได้มีความหมายในเรื่องความมั่นคงทางจิตใจเหมือนเดิมไม่ หากยังมีอยู่เพื่อการสังสรรค์ หรือไม่ก็เพื่อเป็นอนุสรณ์ให้คนเห็นอดีตเท่านั้น ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากความก้าวหน้าทางการศึกษาแบบตะวันตก การเติบโตของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่กำลังทำให้บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ จากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมแบบอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว บรรดาประเพณีพิธีกรรมที่เคยมีความหมายสำคัญต่อการดำรงอยู่ร่วมกันของคนในสังคมกำลังหมดความสำคัญจากการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ และความเป็นปึกแผ่นทางสังคมอย่างที่เคยมีมาแต่ก่อน กลับกลายมาเป็นสินค้าเพื่อการท่องเที่ยว เพื่อการสนุกสนานบันเทิงของคนทั่ว ๆ ไป (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2561, หน้า 42)

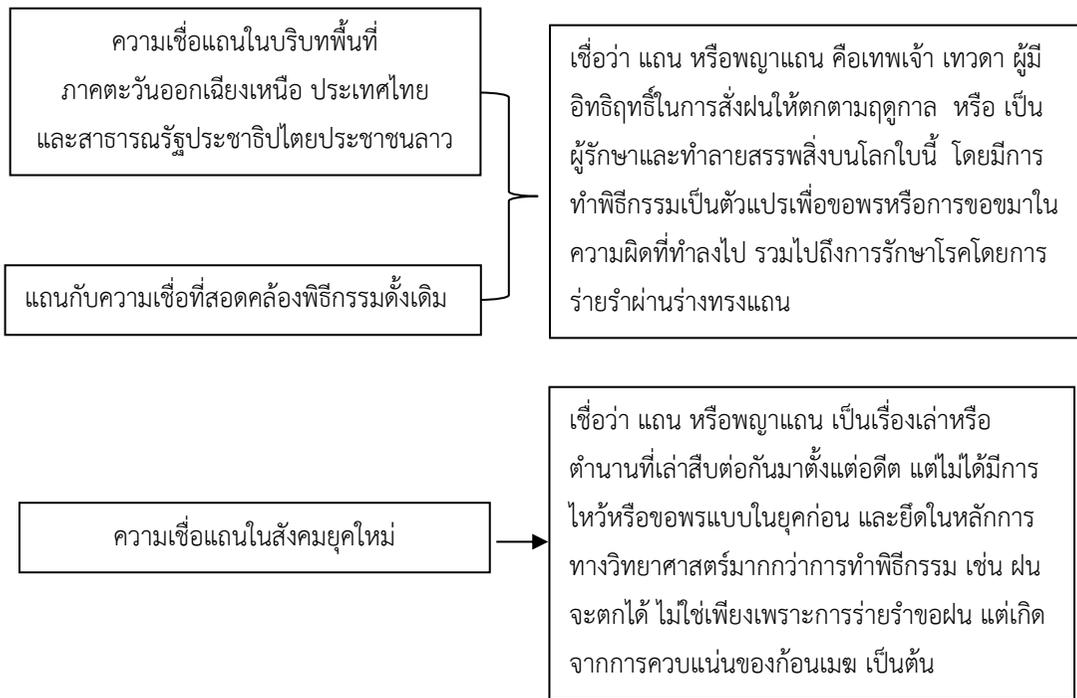
บทสรุป

การที่มนุษย์ตกลงใจที่จะยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งจะมีตัวตนหรือไม่มีตัวตนก็ตาม ทำให้สรุปได้ว่าความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ และถือว่าเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง การ

ดำรงชีวิตของมนุษย์ในสมัยโบราณที่มีความเจริญทางด้านวิชาการน้อย ความเชื่อจึงเกิดจากการเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นการบันดาลให้เกิดขึ้นจากอำนาจของเทวดา พระเจ้า หรือภูตผีปิศาจ ดังนั้นเมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ขึ้น เช่น ฝนตก พายุพัด ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัย และวาทภัย ต่าง ๆ ขึ้น ล้วนเป็นสิ่งที่มิอิทธิพลต่อชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ ซึ่งยากที่จะป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง บางอย่างเป็นเหตุการณ์ที่อำนวยความสะดวก แต่บางเหตุการณ์ก็เป็นอันตรายต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงพยายามที่จะคิดหาวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดี และเกิดความสุขให้กับตนเอง เพื่อกระทำต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นพิธีกรรม หรือศาสนาเกิดขึ้น

ความเชื่อเกี่ยวกับแถนก็ยังคงอยู่ในวิถีชีวิตของคนสองฝั่งแม่น้ำโขงโดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา เช่น การแห่บั้งไฟเพื่อบูชาแถนในการขอฝน การให้แถนเป็นตัวแทนทางความเชื่อในการรักษาโรค และปิดป่าสิ่งชั่วร้าย การให้แถนเป็นสัญลักษณ์แห่งความศรัทธาและเป็นสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ก็ยังคงหลงเหลืออยู่และยังคงอยู่ในสังคมต่อไป เนื่องจากการเคารพนับถือบูชาแถนได้รับอิทธิพลมาจากการที่ไม่มีศาสนาเป็นตัวเริ่มต้น อาศัยความเชื่อ ความศรัทธาที่มีอยู่ในสังคม เป็นความเชื่อของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทย-ลาว ที่มีความเคารพนับถือต่อแถน ทั้งในทิศทางของการยึดเหนี่ยวจิตใจตนในสังคม เป็นที่พึ่งพาในยามทุกข์ใจ เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้คนในสังคมเกิดประเพณีและวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีตเรื่อยมาจนถึงยุคปัจจุบันที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในวิถีชีวิตของคนชนบทและจะเห็นได้ว่าคนสมัยก่อนเชื่อในเรื่องของผีที่ให้ความคุ้มครองมาก จึงเกิดเป็นพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นมาตามที่เห็นกัน ซึ่งที่จริงแล้วพิธีกรรมต่าง ๆ ได้แฝงได้ด้วยความที่ต้องรู้จักเคารพนับถือและทำบุญให้กับบรรพบุรุษซึ่งสิ่งเหล่านี้เองจะทำให้เขาคอยช่วยเหลือคุ้มครองเรา

ในยุคสมัยปัจจุบันมีการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีอีกทั้งการปลดปล่อยจากถิ่นกำเนิดของตน ทำให้ความคิด ความเชื่อ และประเพณีไม่มีคนมาสืบทอด ทำให้ความเชื่อค่อย ๆ เลือนหายไปจากสังคมยุคใหม่ อีกทั้งผู้คนได้มีสิทธิ์ในการเลือกสิ่งทีตนเองต้องการเคารพนับถือหรือความเชื่อที่ตนเองเชื่อมั่นมากยิ่งขึ้น ซึ่งก็ถือเป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความเชื่อเรื่องแถนลดน้อยลงไปตามยุคสมัย แต่อย่างไรก็ตามเมื่อก่อนคนเหล่านี้ได้กลับไปยังภูมิลำเนาของตนก็ยังสามารถปฏิบัติหรือเข้าร่วมพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับแถนได้

ภาพที่ 1: สรุปความแตกต่างของความเชื่อ พิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับแถน 3 ประเด็น

เอกสารอ้างอิง

กัลยา จันทารักษ์. (2553). *โครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมเรื่องพญาคันคากพญาคันคาก*.

สืบค้นเมื่อ 5 มีนาคม 2567, จาก <https://shorturl.asia/9bhBg>

ข่าวสด ออนไลน์. (2561). *บูชาพญาแถนทำพิธีกรรม 'ลำผีฟ้า' ผู้เฒ่าผู้แก่ทวยเจ็บไข้ สืบทอดประเพณี*

บรรพบุรุษ หนังสือชีวิตไทยชุดผีฟ้าพญาแถน. สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2566,

จาก <https://www.khaosod.co.th/around-thailand>.

จตุพล ทองสกล. (2553). *การศึกษาพิธีกรรมเลี้ยงแถน บ้านห้วยปาง ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์*.

วารสารศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล, 12(1), 68-81.

ชลธิรา สัตยวัฒน์. (2562). *ความเชื่อเรื่องแถน กับ นาฏพิธีหมอลำผีฟ้าพญาแถน*. สืบค้นเมื่อ 12 สิงหาคม

2566, จาก <https://e-shann.com/13-ความเชื่อเรื่องแถน>.

ประยงค์ แสนบุราณ. (2553). *ความเชื่อเรื่องพระยาแถนของกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมกลุ่มวัฒนธรรมพื้นบ้านภาค*

อีสาน. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์*, 29(3), 1-17.

ยศ สันตสมบัติ. (2537). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2561). *ประเพณีพิธีกรรมที่เปลี่ยนไป*. สืบค้นเมื่อ 30 สิงหาคม 2566, จาก <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=935>.

สำนักวัฒนธรรมขอนแก่น. (2559). *บุญเดือนหก: บุญบั้งไฟ*. สืบค้นเมื่อ 5 มีนาคม 2567, จาก https://cac.kku.ac.th/heet12_kong14.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2552). *หนังสือชีวิตไทยชุดผีฟ้าพญาแถน*. กระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ. (2560). *ประเพณีบูชาผีฟ้า ผีแถน*. สืบค้นเมื่อ 4 กรกฎาคม 2566, จาก https://www2.m-culture.go.th/sisaket/ewt_news.

สำเร็จ คำโฆง. (2524). อ้างอิงในเอกสารหมายเลข 7 จากการสัมมนาเพลงพื้นบ้านอีสาน. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม.

สีลา วีระวงค์. (2529). *อีตลีสอง*. อุบลราชธานี: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ไอยเรศ บุญฤทธิ์. (2561). *พลวัตวัฒนธรรมไทดำ : การอ้างรากกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านคติความเชื่อเรื่อง “แถน” ในพื้นที่ประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว*.

อุ้มคำ พมวงสา. (2539). *ประวัติศาสตร์ลาว*. ขอนแก่น: ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

The Royal Institute. (2008). *Thai local literature encyclopedia, the northeast, on Thao Hung or Thao Jueng 2*. Bangkok: The Royal Institute Publishing.

Wongted, S.(1991). *Tao Hung Tao Jueng-The hero of Khong river*. Bangkok: Matichon Publishing.